

EEMALT VAADATES, AGA SELGE PILGUGA

Cornelius Hasselblatt. Eemalt vaadates. Veerand sajandit eesti kirjandusega. (Studia litteraria Estonica 15.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015. 511 lk.

Sellest on möödunud juba 28 aastat, kui Keeles ja Kirjanduses ilmus Tiit Hennoste artikkel „Kõrvalkäija altkulmupilk”, mis on andnud teise pealkirjapoole ka Hennoste artiklikogumikule „Eurooplaseks saamine. Kõrvalkäija altkulmupilk. Artikleid ja arvamusi 1986–2003” (2003, kuid daatum on raamatus märkimata). Kõnekas pealkiri on mällu sööbinud ning pole parata, et teatava sarnasuse ja rööpsuse tõttu kerkis see kohe esile, kui lugesin läbi Cornelius Hasselblatti 2015. aasta sügisel ilmunud artiklikogu „Eemalt vaadates. Veerand sajandit eesti kirjandusega”.

Rööbikuse põhjused on õieti nii ilmselged, et neil ei peaks pikemalt peatuma. Hennoste on eelkõige keeleteadlane ning ka Hasselblatti kohta saame teatmeteostest teada kõigepealt seda, et ta on Hollandis elav sakslasest fennougriist või keeleteadlane, seejärel tulevad määratlused *literaat*, *estofiil* ja *eesti kirjanduse tõlkija* – ning alles lõpuks mainitakse tema teeneid eesti kirjandusloo uurimises, läbikirjutamises ja tutvustamises saksa kultuuriruumis. Eks see järjestus markeerib Hasselblatti tegevusi, uurimissuundi ja monograafiate teema- valikut kronoloogiliselt, eelkõige aga administratiivses plaanis. Eesti kirjandus oleks fennougriatika ja keeleteaduse järel siis pigem nagu harrastus. Kuigi veel täpsem oleks kasutada sõna, mida teaduse ja teatmeteoste defineeriv kiretu keel tunnistada ei taha: eesti kirjandus ja ees-

ti kirjanduslugu on Hasselblatti armastus. Kokkuvõtvalt võiks aga Hasselblatti nimetada laia ampluaaga filoloogiks, kes on eesti kirjandusloo läbikirjutamisel asendamatu ning kelle vastavad teened on kokku võtnud Liina Lukas kogumiku saatesõnas. Kuigi Hennostega võrreldes on Hasselblatt isegi kahekordne kõrvalkäija, sest ta ei ole eestlane ja asub võõrsil. See aga ei ole takistanud Eesti allikate kättesaamist. Vaade eemalt on ka võimaldanud säilitada selget pilku ning saksa materjali põhjal rikastanud eesti kirjandusloo vaatlust.

Veidi küll kõrvaline märkus, aga siiski. Kui viimasel kümnendil ilmunud suured ühe autori kirjutatud eesti aja- ja kirjandusloo üldkäsitlused pärinevad mitte Eestis resideeruvatelt õpetlastelt, vaid soomlastelt ja sakslaselt, erandiks üksnes Andres Kasekampi „A History of the Baltic States” (2010, e k 2011) ning nüüd ka Hennoste Helsingis (seega taas võõrsil!) peetud loengusarjast alguse saanud „Eesti kirjanduslik avangard 20. sajandi algul. Hüpped modernismi poole I” (2016), siis näitab see jällegi, kui nihkes on üksikküsimustele keskenduvate artiklite tootmist üle kõige hindava teaduse rahastamissüsteem. Konveier töötab, doktorandid ja teadurid teevad aastaid usinat tööd oma teema kallal, aga suurt pilti nähakse üha vähem. Ning distsipliin närvutab loovuse ja uudishimu. Armastusest oma aine vastu ei tihka enam mõeldagi, sest see ei mahu diskurssi.

Aga lähemalt Hasselblatti raamatust. Kogumiku seitsmesse tsükklisse on koondatud 44 erinevat mõõtu artiklit, uurimust, ettekannet, arvustust, millest täpselt pooled on varem ilmunud eesti keeles, pooled saksa või inglise keeles.

Käsitluste ajaline haare ulatub Kristian Jaak Petersonist ja „Kalevipojast” kuni uuema eesti kirjanduse ja selle välisretseptioonini saksa keeleruumis. Omaette teemad ongi „Kalevipoeg” ja mõistagi Jaan Kross. Eesti kirjanduslukku on toodud hulk uudseid teadmisi alates Jacob Grimmi Eesti-huvist kuni Rudolf Sirge romaani „Must suvi” saksakeelse tõlke või konseptini Preisi salajases riigiarhiivis. Liig pole lugeda ka saksa lugejatele mõeldud ülevaateid uuemast eesti kirjandusest, ehkki paarikümne aasta möödudes on mõnedki Hasselblatti tähelepanu köitnud teosed unustatud.

Hasselblatti jaoks on pilt selgem kui meile siin, kes me vaidleme rahvuskirjanduse keelsuse üle. Sest tema jaoks on üks ja ainus, Reiner Brockmanniga algav eesti kirjandus, olgu selle looja mis tahes rahvusest või loodagu seda kus tahes maailmas. Hasselblatti kreedoks võiks pidada järgmist lauset, mis peaks olema eeskujuks igale kirjandusteadlasele: „Kuid kirjandusteadus ei huvitu niivõrd mingitest meetoditest või kontseptsioonidest: ei ole ju vaja uurida, milline kirjandus peaks olema, vaid vaadelda, milline see on” (lk 111). Mis tahes meetod on üksnes kirjanduse uurimise vahend. Samas on Hasselblatti vaatluste rõhuasetus pigem Eestis loodud kirjandusel, pagulaskirjandus ei pärvinud ootuspärast tähelepanu ka tema saksa-keelses kirjandusloos (2006, e k 2016), mida märkas muidugi ka tollane kriitika. Kuid seevastu on tähelepanuväärne harjumuspäraste tõdedega mitte rahulduda Hasselblatti oskus esitada vaimukaid küsimusi ja leida intriigerivaid vaatenurki. Võtame näiteks 2010. aastal Tallinna Ülikoolis peetud ettekande lastekirjanduse tähtsusest: „Me oleme siin haritud Euroopas harjunud mingisuguse kummalise Hamlet-Faust-Don-Quijote-Sõda-ja-rahu-kaanoniga, aga miks keegi ei räägi Bullerby-Alice-Miisu-kaanonist? Ma ei tea, kas ja kuidas oleks võimalik selle täielik kaasamine kirjanduskaanonisse, aga vähemalt peaks ka seda

kirjanduse liiki uuesti ja põhjalikumalt vaatlema. See annaks ka rahvusvahelises perspektiivis huvitavaid tulemusi. Mida lugesid lapsed kus? [...] Euroopa kaardile võiks joonistada hoopis uued isoglossid – selle järgi, mida enamik lastest esimese raamatuna luges” (lk 168). Või kellel veel peale Hasselblatti tuleks pähe nii järjekindlalt küsida, „kui sootundlikud on Eesti kirjanduslood ja teatmeteosed?”, ning ajada kirjanike partnerlussuhete andmed tabelisse, nagu on tehtud artiklis „*Cherchez la femme*”? Muu hulgas oskab Hasselblatt väga hästi ära seletada ka selle, miks feminismi alused Eestis kõiguvad ja kõikuma jäävadki. Sooviksin omakorda võimendada borealismis mõistet, mille Hasselblatt on laenanud Ulrike Plathilt ja mis analoogselt orientalismiga „püüab iseloomustada seda, kuidas põhja(maist) on tajunud mitte-põhjalased” (lk 245). Ja muidugi kuulub Hasselblatti loomusse ka intellektuaalne mängurõõm, mille varaseimaks (ja äärmuslikumaks) tunnistuseks kogumikus on 1988. aastal Vikerkaares ilmunud kirjanduslik montaaž „Kevad Tallinnas”, mis õieti kujutab endast Milan Kundera 1967. aastal tšehhi keeles peetud kõne Eesti oludele kohandatud varianti.

Vahest veidi üllatav on see, et suuri murranguid eesti kirjandusloos Hasselblatt eriti ei näe, ei Noor-Eesti ajastus ega taasiseseisvumise protsessis. Tsen-suuri kaotamine, pagulaskirjanduse kojujõudmine ning eesti kirjanduse mitmekesistumine ja maailmale avanemine oli eemalt vaadates pigem poliitilise murrangu tagajärg, mis kahtlemata mõjus kirjanduse arengule soodsalt. Katkestuste kiuste on järjepidevuse lõimed ikkagi nähtavad, väidab Hasselblatt (lk 106). Kirjandus on seega nagu voolav protsess, ühele ajastule tunnuslik kandub sujuvalt järgmisse ja vastavalt sellele ei esita Hasselblatt eriti ka kirjanduse ümberhindamise üleskutseid. See on sümpaatne. Kirjandus on, nagu ta on, ja seegi on armastuse ja selle püsivu-

se märk: hinnata eesti kirjandust oma-näoliselt ning altkulmupilguta, näha nii väärtusi kui ka „ebaväärtusi”, viimastele eriti keskendumata.

Siiski pean peatuma ühel silmatorkaval erandil. Vähemalt ühe teose puhul on Hasselblatti teksti mõju vastupidine selles antud hinnangule. Mul tekkis põhjendamatu kihk lugeda varasemast tuttavale Jaan Kärneri luulele ja kriitikale lisaks läbi ka tema mahukas romaan „Tõusev rahvas”. Hasselblatt väidab nimelt, et see teos on õigustatult unustatud, sest sisaldab peamiselt Pätsi panegüürikat. Aga kui ta ise käsitleb seda tervelt kahes artiklis ja kummaski paaril leheküljel, ühes seoses 1905. aasta ja teises seoses tsensuuriga – ju on sellel teosel siis ikkagi mingi õigustus või tähendus, kui mitte esteetilises, siis vähemalt kirjandusloolises plaanis. Vahest olen aga, tahtes lugeda Pätsi-ajastu riigitruud teost, nüüd ise sattunud postkolonialismi lõksu, millest ka Hasselblatt kirjutab?

Nuriseda tahaks kõigepealt Liina Lukase piduliku lause üle saatesõnas: „Käesolev kogumik teeb algust Hasselblatti retseptiooniga Eestis” (lk 10). Kuidas siis nii, et nüüd alles retseptioon algab? Mida sellega mõeldakse? Kogumikule olulist teabeväärtust lisav Hasselblatti bibliograafia hõlmab aastaid 1983–2014 ja autori „saksa täpsust” teades on see igati usaldusväärne. Ajakiri Estonia ilmus alates 1985. aastast, ja niipea, kui oli vähegi võimalik, ilmus eesti ajakirjanduses ka iga numbri tutvustusi. Hasselblatti varaseim eestikeelne kirjutis ilmus Loomingus juba 1983. aastal, hiljem tuli neid Vikerkaares ja mujal. Kui retseptiooni all mõista „kõige üldisemas mõttes lihtsalt ühe teksti tajumist või tähelepanemist kellegi poolt, niisiis pigem „levimis-uurimuse” kui „mõjutamisajaloo” mõttes”, nagu teeb seda Hasselblatt ise (lk 272), siis algas tema retseptioon Eestis ja eesti keeleruumis 1983. aasta Loomingu augustinumbriga.

Seda, et Hasselblattil eemal olles ei olnud asja Eestis taasiseseisvumise aas-

tail toimunud pagulaskirjanduse avastamisega kaasa minna, ei saa kuidagi ette heita artiklikogumikule, sest selles kajastuvad ikka Hasselblatti huvide ja läbitöötatud materjali teatud sektorid. Sümboolne, ent veidi kaheldav on küll nimetada Bernard Kangro surma 1994. aastal „viimase suure” pagulaskirjaniku lahkumiseks – ehkki järgneb täpsustus, et silmas on peetud juba sõja eel kodumaal teoseid avaldanud kirjanikke (lk 105). Vabariigi vaimu kandsid samal ajal eksiilis edasi elanud Kalju Lepik, Ilmar Talve, Valev Uibopuu ja Arved Viirlaid. Kui Aadu Hindi eelistamist Bernard Kangrole (lk 64) võib pidada maitseasjaks, siis Tulimulla ilmumisaastatesse on sattunud küll faktiviga (lk 105): õige on 1950–1993. Mõned viited Hasselblatti enese artiklite saksakeelsetele esmatrükkidele võinuksid olla ümber suunatud käesolevale kogumikule, kui need artiklid on siinsamas kaante vahel ilmunud. Seda enam, kui mõne artikli eestikeelset teksti on veidi muudetud või täiendatud varasemaid märkusi arvesse võttes (nt „1905. aasta eesti romaanis”). Veidi võõrastav on lugeda ka väljendit „esimese Eesti Vabariigi kirjandus” (lk 271). Nimeregistrist leiame Mihkel Kampmaa ja Kampmanni vastastikuse viiteta. Ent kui registris on esindatud küll Wimberg, kelle ühest tekstist on ajendatud terve essee „Totalitarismi hilisjärelmid”, kuid ei ole Jaak Urmetit, siis selles piasjas tajun Wimbergi pseudonüümi all avaldatud ning Hasselblatti põhjendatult ärritanud väidete autorikuju ning kodanikunimega isiku delikaatset lahushoidmist.

Sakslasena on Hasselblattil ka see eelis, et ta suudab tuvastada eestlaste identiteediloomelise liialdusi, ent teeb seda neutraalselt ja diskreetselt nagu artiklis Jacob Grimmist. Ent kas Jaan Kärneri või Bernard Kangro romaanides juba 1905. aastasse paigutatud iseseisva Eesti Vabariigi idee ja väljakuulutamise ikka on anakronism, nagu Hasselblatt väidab (lk 138 ja 140)? Kangro „Kuma

taevarannal” on muidugi puhas fiktsioon, aga 1905. aasta jõululaupäeval mitšman Izmailovi juhitud karistus-salklaste poolt Koerus Vaali vabariigi väljakuulutamise eest maha lastud neli meest on osa ajaloo, mille mäletamise märgiks võib Vaali küla ühe talu õuemuuru põllukivilt lugeda: „Siin Palso talus algatati 1905. a. detsembris Eesti Vabariigi loomise mõte.” Rääkimata tolele ajaks juba ammu ohtliku iseseisvuse

idee eest Kaasanisse pagendatud ja Pariisi pääsenud Andres Didost.

Lõpetagem tõdemusega, et Cornelius Hasselblatt on omamoodi ime eesti ja saksa kultuuriruumi piiril. Ent seda väites ei tohiks ammuli sui imestama tarduda – tuleb eeskujuga võtta ja tegudele minna.

JANIKA KRONBERG